

[5, с. 137]. Это давало право губернаторам намечать и назначать в качестве кандидатов в посредники тех дворян, которые состояли как на гражданской, так и на военной службе, и предоставлять им для этой цели либо длительный отпуск, либо даже отставку [1, с. 184].

На примере Олонецкой губернии на севере России можно проследить, что там, ввиду небольшого количества дворян-помещиков и их несоответствия требованиям «положения» (многие даже не умели читать и писать), дворяне были лишены права выбора, и кандидаты на должность посредников утверждал лично губернатор из известных ему чиновников. На это также влиял тот факт, что крестьянство Олонецкой губернии в подавляющем большинстве состояло из государственных крестьян. Доля крепостного крестьянства была мала и большого количества мировых посредников просто не требовалось [4, с. 14]. То же самое можно говорить, к примеру, и о Саратовской губернии, где из всего крестьянского населения только 32, 5% (341900 душ) находилась в крепостной зависимости [5, с. 133–134].

Можно заключить, что нехватка кандидатов в мировые посредники из дворянства легко объясняется малой долей крепостного крестьянства на периферии крепостничества в Российской империи (к коим принадлежали Олонецкая и Самарская губернии). Иная ситуация наблюдалась в центральных и западных, в том числе и в белорусских губерниях. Поскольку в белорусских губерниях крепостное крестьянство составляло 76% от всего крестьянского населения [7, с. 29], а также, в сравнении с великорусскими губерниями, общее число помещиков в Беларуси было большее (2% населения в великорусских и 6% населения в белорусских), логично предположить, что нехватки кадров не наблюдалось, поэтому можно утверждать, что в белорусских губерниях институт мировых посредников (во всяком случае, на первых порах) комплектовался из среды местных помещиков.

Подводя итог, можно сделать следующие выводы. Создавая институт мировых посредников, правительство Российской империи сделало основную ставку на то, что дворянство сыграет ведущую роль в его создании, поставляя для вновь созданного учреждения кадры. Однако, власти столкнулись с реальностью, при которой находилось мало желающих претендентов-дворян в мировые посредники из-за: 1) неприятия помещиками реформы, 2) отсутствия кандидатов, подходящих на должность согласно необходимым рамкам (особенно в губерниях с малой долей крепостного крестьянства). В связи с этим оперативно были приняты меры, позволяющие назначать на должность мирового посредника как дворян, не отвечающим первоначальным критериям, так и недворян. Это привело к тому, что, в ряде губерний (особенно находящихся на периферии земель, где существовало крепостное право) должности мировых посредников заняли люди, не принадлежавшие к дворянскому сословию. Однако, в белорусских губерниях, в силу большого количества как крепостного крестьянства, так и помещиков, таковой картины не наблюдалось — абсолютное большинство должностей мировых посредников заняли дворяне.

Литература

1. Зайончковский, П. А. Отмена крепостного права в России / П. А. Зайончковский. — М.: Просвещение, 1968. — 367.
2. Зайончковский, П. А. Проведение в жизнь крестьянской реформы 1861г. / П. А. Зайончковский. — М.: Издательство социально-экономической литературы, 1958. — 468 с.
3. Крестьянская реформа в России 1861 года. Сборник законодательных актов / под ред. К. А. Сафроненко. — М.: Наука, 1954. — 494 с.
4. Неелова, М. Г. К истории Института Мировых посредников (на примере Олонецкой губернии) / М. Г. Неелова // Кижский вестник: сборник статей / ред. И. В. Мельников [и др.]. — Петрозаводск: Издательство ПетрГУ, 2004. — № 9.
5. Очерки истории Саратовского Поволжья. Т.1.: С Древнейших времён до отмены крепостного права / Под ред. И.В. Пороха. Саратов, 1993.
6. Рыбков, А. Г. Мировые посредники в крестьянской реформе 1861 года (на материалах Саратовской губернии) / А. Г. Рыбков, М. М. Зинина. — Балаково: Балаковский институт экономики и бизнеса (филиал) СГСЭУ, 2010. — 171 с.
7. Социально-экономическое развитие Белорусской деревни в 1861 — 1900 гг. / В. П. Панютин. — Минск : Наука і тэхніка, 1990. — 375 с.

УВЯДЗЕННЕ ИНСТЫТУТА СУДА ПРЫСЯЖНЫХ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ (1863 Г.)

І.Г. Гушчынскі, БДПУ (Мінск)

Інстытут суда прысяжных з'яўляецца адным з найбольш важных элементаў судовай рэформы 1864 г. у Расійскай імперыі. Яго увядзенне садзейнічала рэалізацыі на практыцы асноўных прынцыпаў судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г. — аддзялення судовай улады ад выканаўчай, усесаслоўнасці, галоснасці і спаборнасці. Зварот да ідэі ўкаранення суда прысяжных стаў яркай праявай ліберальных настрояў, якія панавалі ва ўрадавых колах Расійскай імперыі ў пачатку 60-х гг. XIX ст. На тэрыторыі Беларусі яна была рэалізавана значна пазней, як і ў цэлым судовая рэформа 1864 г. Інстытут суда прысяжных пачаў тут дзейнічаць толькі з канца 1883 г., калі адбылося адкрыццё Віцебскага, Магілёўскага, Мінскага, Гродзенскага і Віленскага акруговых судоў.

Парадак функцыянавання суда прысяжных вызначаўся ў «Учреждении судебных установлений» [285, с. 79–83]. Кола асоб, якія маглі быць прысяжнымі засядацелямі абмяжоўвалася наступнымі крытэрыямі: рускае падданства, узрост ад 25 да 70 гадоў, пражыванне не меней за 2 гады ў тым павеце, дзе адбывалася іх прыцягненне да ўдзелу ў вырашэнні судовых спраў. Акрамя таго, уводзіўся пэўны службовы і маёмасны ценз. У той жа час згодна заканадаўству не маглі быць прысяжнымі засядацелямі: выключаныя са службы па суду, не валодаючыя рускай мовай, хто знаходзіўся пад следствам ці судом, святары і манахі, вайсковыя чыны і грамадзянскія чыны вайсковых ведамстваў, настаўнікі народных школ, грамадзяне, якія знаходзіліся ва ўслужэнні ў прыватных асоб.

Фарміраванне складу прысяжных засядацеляў паводле судовых статутаў адбывалася наступным чынам. Спачатку асобна па кожным павеце (да 1 верасня кожнага года) складаліся агульныя спісы асоб, якія мелі права быць прысяжнымі. гэтым займаўся асобья часовыя камісіі, члены якіх выбіраліся штогод павятовымі земскімі сходамі (у сталіцах – аб'яднанымі пасяджэннямі гарадскіх дум і мясцовых павятовых земскіх сходаў). Затым на працягу месяца кожны мог звярнуцца ў камісію з заўвагамі аб няправільным унесенні ці неўнесенні той ці іншай асобы ў спіс. Да 1 кастрычніка агульныя спісы прысяжных засядацеляў перадаваліся для праверкі губернатарам. Пры выключэнні кагосяці са спіса яны павінны былі пазначыць прычыну такога рашэння. Да 1 лістапада агульныя спісы прысяжных засядацеляў друкаваліся ў мясцовых губернскіх ведамасцях. Наступны этап – складанне чарговых спісаў прысяжных засядацеляў (па паветах). У іх акрэслівалася кола асоб, якія маглі быць прыцягнуты ў якасці прысяжных у наступным годзе. Дадзеныя спісы складалі ўжо згаданыя вышэй камісіі (выбраныя земскімі сходамі) пад старшынствам павятовых правдзідцеляў дваранства і пры ўдзеле аднаго з міравых суддзяў павятовага горада. У чарговыя спісы ўключалася вызначаная колькасць прысяжных: у паветах з насельніцтвам больш за 100 тыс. жыхароў – 400, у паветах з насельніцтвам меней за 100 тыс. жыхароў – 200. Адначасова складаліся запасныя спісы пэўнай колькасці прысяжных засядацеляў, у якія ўносіліся толькі жыхары гарадоў, у якіх мелі адбыцца пасяджэнні суда. Яны маглі быць прыцягнуты ў тым выпадку, калі чарговыя прысяжныя засядацелі па тых ці іншых прычынах не маглі ўдзельнічаць у працы суда [5, с. 83–90]. Затым складаліся чацвартныя (перыядычныя) спісы. Яны фарміраваліся шляхам разнясення асоб, унесеныя ў чарговыя спісы, па чварца года, у якіх яны маглі быць выключаны. За 3 тыдня да адкрыцця судовых пасяджэнняў з удзелам прысяжных засядацеляў складаліся сесійныя (службовыя) спісы. Па жрэбю выбіралася 30 асоб з перыядычнага спіса і 3 з запаснага. На дадзеным этапе пракурор атрымліваў права выключыць пэўныя кандыдатуры. Нарэшце, зноў шляхам жрэбця фарміравалася лава з 12 прысяжных засядацеляў (у дадатак да іх – двух запасных), якія непасрэдна і ўдзельнічалі ў судовых пасяджэннях [4, с. 205–207].

Як ужо гаварылася, судовыя статуты ад 20 лістапада 1864 г. на тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў былі ўведзены значна пазней, чым ва ўнутрырасійскіх. У поўным аб'ёме яны пачалі тут дзейнічаць толькі з канца 1883 г. Такая затрымка была следствам наступстваў паўстання 1863–1864 гг., асабліва сцяў нацыянальна-канфесійнага і сацыяльнага складу насельніцтва (значная колькасць яўрэяў і дваран рымска-каталіцкага веравызнання), прычым фінансавага характару, а таксама дыскусій ва ўрадавых колах адносна многіх аспектаў рэалізацыі судовай рэформы ў так званым Паўночна-Заходнім краі. Адным з такіх аспектаў стала пытанне аб тым, ці магчыма пашырэнне суды дзейскай інстытута суда прысяжных, і ў якой форме.

У чэрвені 1871 г. міністр юстыцыі К.І. Пален высіпіў з прапановай адразу пасля адкрыцця міравых судоў прыступіць да ўвядзення ў Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губернях судовых статутаў у поўным аб'ёме [3, ч. Іа, арк. 1]. Найбольшыя дыскусіі на гэтым этапе выклікала менавіта магчымасць распаўсюджвання на ўказаныя тэрыторыі інстытута прысяжных засядацеляў. У канцы 1872 г. МУС прадставіў па гэтым пытанні свае меркаванні, заснаваныя галоўным чынам на заўвагах мясцовых губернатараў. Прапаноўвалася, па-першае, увесці абмежаванні для яўрэяў (не больш 1/3 ад агульнай колькасці прысяжных пры вырашэнні справы), а па-другое, выключыць з падсуднасці суда прысяжных пэўныя катэгорыі спраў (па злчынствах: рэлігійных, дзяржаўных, службовых, супраць парадку кіравання, пастанаўленняў аб дзяржаўных павіннасцях, маёмасці і даходаў казны) [3, ч. Іа, арк. 54–55].

У лістападзе 1874 г. праект увядзення судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г. ў 9-ці заходніх губернях (такім чынам ужо не толькі ў Мінскай, Магілёўскай, Віцебскай і Кіеўскай губернях, але і Гродзенскай, Віленскай, Ковенскай, Валынскай і Падольскай) быў накіраваны ў ІІ аддзяленне імператарскай канцэлярыі. У сваім адказе яго начальнік С.М. Урусаў выступіў супраць адмысловых абмежаванняў для яўрэяў пры фарміраванні складу прысяжных засядацеляў, а таксама не падтрымаў выключэнне некаторых катэгорыяў спраў з падсуднасці суда прысяжных [3, ч. Іб, арк. 81 ад. – 83].

Але МУС і мясцовае адміністрацыйнае начальства працягвалі настойваць на некаторых абмежаваннях судовых статутаў у краі. Віленскі, Ковенскі і Гродзенскі генерал-губернатар П.П. Альбедзінскі ў адносіне ад 20 сакавіка 1875 г. на імя міністра юстыцыі абгрунтаваў гэта наступным чынам: «Пры ўсім наглядным спакою краю, цяжка быць упэўненым, каб у рознаплямённым, рознахарактарным і разнаверным яго насельніцтве не крылася тая палкасць, якая з'яўляецца следствам гістарычных умоў і нядаўна былых у краі узрушэнняў» [3, ч. Іб, арк. 113].

7 жніўня 1875 г. Міністэрствам юстыцыі ў Дзяржаўны савет быў унесены праект увядзення судовай рэформы ў Заходнім краі ў поўным аб'ёме. У ім прадугледжваўся толькі адзін вынятак з судовых статутаў, які датычыў парадку стварэння камісіі для складання агульных спісаў прысяжных. Яны павінны былі фарміравацца з прадстаўнікоў судовай і адміністрацыйнай улады, а не выбірацца павятовымі земскімі сходамі (іх у заходніх губернях і не было). Акрамя таго, спецыяльна створаныя губернскае камісіі на чале з губернатарам атрымлівалі права выключыць са спіса прысяжных любых непажаданых асоб, прычым без тлумачэння прычын [1, с. 7]. Пры гэтым міністр юстыцыі К.І. Пален адзначаў, што міністр унутраных спраў А.Я. Цімашаў «у свеце рэлігійнага фанатызму яўрэяў» прапаноўваў абмежаваць іх колькасць сярод прысяжных 1/3 ад іх складу [1, с. 8]. Вакол дадзенага пытання ў Дзяржаўным саветах разгарнулася дыскусія. З аднаго боку, выказвалася апаска, што ўвядзенне адмысловых абмежаванняў для яўрэяў вяло б да далейшага адасаблення іх ад грамадскага жыцця краіны. У сувязі з гэтым большасць прытрымлівалася пункту гледжання, што афіцыйна ніякіх выняцяў з судовых статутаў адносна яўрэяў рабіць не трэба, карыстаючыся пры гэтым правам губернатараў па ўласным меркаванні выкрэсліваць непажаданых асоб са спісаў прысяжных засядацеляў. У той жа час Міністэрства ўнутраных спраў па-ранейшаму настойвала на тым, каб доля яўрэяў не перавышала 1/3 ад агульнай колькасці прысяжных пры разглядзе канкрэтнай справы [3, ч. II, арк. 41–42 адв.].

19 чэрвеня 1877 г., нарэшце, убачыў свет царскі ўказ аб увядзенні судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г. у поўным іх аб'ёме ў 9-ці заходніх губернях [2]. Ён прадугледжваў асаблівасці функцыянавання інстытуту прысяжных засядацеляў на дадзенай тэрыторыі. Павятовыя камісіі для складання агульных спісаў прысяжных складаліся з павятовых прадвадзіцеляў дваранства (у якасці старшынь), усіх мясцовых міравых суддзяў, міравых пасрэднікаў, павятовых іспраўнікаў і паліцмейстараў (там, дзе такія пасады існавалі). Агульныя спісы прысяжных засядацеляў перадаваліся для прагляду ў асобныя губернскае камісіі на чале з губернатарам. У іх склад таксама ўваходзілі губернскі прадвадзіцель дваранства, старшыні і пракуроры акруговых судаў, старшыні з'ездаў міравых суддзяў. Дадзеныя камісіі мелі права выключыць з агульных спісаў тых ці іншых асоб без тлумачэння прычын. Абскарджванню такія рашэнні не падлягалі. Па пытанні аб прыцягненні яўрэяў у якасці прысяжных было прынята рашэнне аб тым, што пры складанні чарговага спісу прысяжных засядацеляў колькасць прадстаўнікоў дадзенай нацыянальнай групы павінна была адпавядаць іх долі ў насельніцтве павета. Акрамя таго, удзел яўрэяў не дапушчаўся па справах аб злачынствах супраць веры або звязаных з парушэннем царкоўных правілаў. Старшыня прысяжных засядацеляў павінен быў абірацца толькі з асоб праваслаўнага веравызнання. Аднак падпісанне Аляксандра II указа ад 19 ліпеня 1877 г. яшчэ не азначала ўвядзенне судовай рэформы ў поўным аб'ёме ў Беларусі на практыцы, бо канкрэтныя тэрміны акрэслены не былі. Гэта адбылося толькі ў канцы 1883 г.

Такім чынам, інстытут суда прысяжных, які судовае рэформа 1864 г. у цэлым, на тэрыторыі Беларусі быў уведзены з невялікай пазней, чым ва ўнутраных губернях Расіі, і са значнымі выняткамі з судовых статутаў: надзяленне адміністрацыйных улад паўнамоцтвамі фактычна кантраляваць фарміраванне складу прысяжных засядацеляў, пэўнае абмежаванне правоў асоб неправаслаўных канфесій, перш за ўсё яўрэяў.

Літаратура

1. Отчет по делопроизводству Государственного совета за 1876 год. – Спб., 1878. – V, 230, [2], 193 с.
2. ПСЗРИ. – Собр. 2. – Т. 52. – 1877. – Отд. 1. – № 5758.
3. РДГА. – Фонд 1405. – Вол. 69. – Спр. 6114. О введении в действие судебных уставов в полном объёме в 9-ти западных губерниях 1871–1880 гг.
4. Судебные уставы 1864 года с изложением рассуждений на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией : в 5 ч. – 2-е изд. – СПб. : Тип. Второго отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1866–1867. – Ч. 2 : Устав уголовного судопроизводства. – 1866. – 504 с.
5. Судебные уставы 1864 года с изложением рассуждений на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией : в 5 ч. – 2-е изд. – СПб. : Тип. Второго отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1866–1867. – Ч. 3 : Учреждение судебных установлений. – 1867. – LIII, 567 с.

ЖЕНЩИНА В БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ В XIX–НАЧАЛЕ XX ВВ. КАК ЭЛЕМЕНТ КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ НА БЕЛОРУССКИХ ЗЕМЛЯХ

М.Г. Коженевская, ГрГУ имени Янки Купалы (Гродно)

Для женщин долгое время был ограничен доступ к профессиональной реализации, поэтому поддержка нуждающихся была практически единой сферой социальной активности для женщин. Сегодня имена тех, кто участвовал некогда в благотворительной деятельности, выполняют важную символическую и консолидирующую роль, о которой необходимо помнить, восстанавливая культурную преемственность в благотворительности.

Деятельность первых благотворительниц на белорусских землях была тесно связана с христианской церковью. В дальнейшем, тенденция к стремлению женщин помогать нуждающимся сохранялась, но наиболее активно они стали участвовать в благотворительности во второй половине XIX – начале XX вв. После реформ 60-70-х годов XIX в. едва ли не ежедневно в России